คำปรารภ

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนใช้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้รู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยและปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ พระไตรปิฎกจึงเรียกว่า พระปริยัติสัทธรรม เพราะเป็นปทัฏฐานให้เกิดมีพระปฏิบัติสัทธรรมคือ ศีล สมาธิ ปัญญา และพระปฏิเวธสัทธรรม คือ มรรค ผล นิพพานเป็นที่สุด

พระสงค์สาวกได้เห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกที่จะต้องมีไว้เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา ดังเช่นพระสารีบุตรพระอัครสาวกเบื้องขวาได้ปรารภที่จะทำสังคายนา พระธรรมวินัยดังปรากฏในสังคีติสูตร ทั้งได้ปรารภแนวทางในการทำสังคายนาไว้ก่อนแล้วแต่ยังไม่เสร็จก็นิพพานเสียก่อน จำเนียรกาลต่อมาหลังจากพุทธปรินิพพาน พระมหาสาวกทั้งหลายได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกด้วยการรวบรวมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดเป็นพระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก พระสงฆ์สาวกต่อ ๆ มาก็ทรงจำเป็นแบบจากปากต่อปากเรียกว่ามุขปาฐะ ต่อมาได้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย คือ พระไตรปิฎก โดยการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๕ ประมาณพุทธศักราช ๔๓๓ ที่ประเทศศรีลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย

พระไตรปิฎกนั้นเป็นภาษามคธซึ่งสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ และอักขรวิธีของภาษามคธที่จะเป็นแนวทางให้เข้าใจอรรถ คือ ความหมายของภาษามคธได้เป็นอย่างดี ผู้ที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกได้นั้นต้องเรียนรู้อักขรวิธีของภาษามคธ วิธีการศึกษาพระไตรปิฎกก็ด้วยการทรงจำไว้ โดยนักศึกษาต้องทำความเข้าใจความหมายของภาษามคธให้ถูกต้องเสียก่อน และการที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกให้แตกฉาน และเชี่ยวชาญได้นั้นจะต้องเรียนรู้อรรถกถา ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายความของพระไตรปิฎกนั้น ๆ โดยถือเป็นเนตติแบบอย่างสืบต่อกันมาจนกระทั่งมีการทดสอบความรู้ของพระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาพระไตรปิฎก เพื่อยกย่องพระภิกษุสามเณรผู้มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกนั้น เรื่องดังกล่าวนี้ถือเป็นภารธุระสำคัญทางพระพุทธศาสนาและทางราชอาณาจักร โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นพุทธมามกะ และได้ถวายความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนรวมทั้งการสอบความรู้ในพระไตรปิฎกนั้น ซึ่งเรียกว่า สอบพระปริยัติธรรมสนามหลวง แผนกบาลี จนกระทั่งยึดถือเป็นธรรมเนียมในประเทศไทยสืบต่อมาจากทุกวันนี้

ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในพระไตรปิฎกดังกล่าวนี้ ได้มีการแปลพระไตรปิฎกซึ่งเป็นภาษามคธมาเป็นภาษาไทยตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เฉพาะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดให้มีการแปลพระไตรปิฎกและอาราธนาพระมหาเถรานุเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนา

ในพระบรมมหาราชวัง โดยเรียบเรียงพระธรรมเทศนานี้ให้เป็นการแปลพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา แบบแปลร้อย คือการยกพระบาลีขึ้นมาตั้งเป็นนิกเขปบทแล้วนำเอาอรรถกถามาขยายเพื่อให้ได้ใจความสละสลวย โดยผ่านการตรวจของคณะกรรมการซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน เพื่อให้พระธรรมเทศนาที่ถวายเป็นที่ถูกต้อง

แต่การแปลคงมีเฉพาะพระสุตตันตปิฎกเป็นพื้น ส่วนการแปลพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกมีน้อย ทั้งวัตถุประสงค์และสำนวนโวหารในการแปลก็แตกต่างผิดเพี้ยนกันมาก ไม่สามารถคุมความให้ติดต่อครบถ้วนได้ตลอดสายทั้ง ๓ ปิฎก

ต่อมาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (แพ ติสฺสเทว-มหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภความสำคัญของการแปลพระไตรปิฎกในที่ประชุมพระเถรานุเถระว่า ควรดำเนินการให้มีการแปลพระไตรปิฎกให้ครบทั้ง ๓ ปิฎกอย่างสมบูรณ์ เพื่อเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์ และเป็นที่เชิดชูเกียรติแห่งรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ให้ปรากฏไพศาลไปตลอดถึงนานาประเทศ และโปรดให้ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช ขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เพื่อดำเนินการแปลและ จัดพิมพ์พระไตรปิฎก โดยตั้งคณะกรรมการ คณะกรรมาธิการ แปลพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก งานแปลได้ทำสืบต่อกันมาโดยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘

การแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกในครั้งแรกนั้นได้ถือเอาพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐมาเป็นต้นฉบับ แบ่งการแปลออกเป็น ๒ สำนวน คือแปลโดยอรรถตามความในพระบาลีพิมพ์เป็นเล่ม เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย จำนวน ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๘๐ เล่ม เพื่อให้เท่ากับพระชนมายุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สำนวนหนึ่ง อีกสำนวนหนึ่งแปลเป็นสำนวนเทศนาพิมพ์ลงในใบลานเรียกว่า พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง แบ่งเป็น ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระสงฆ์สาวกที่มาประชุมฟังพระโอวาทปาติโมกข์ จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก ในจำนวนนั้นแบ่งเป็นพระวินัยปิฎก ๑๘๒ กัณฑ์ พระสุตตันตปิฎก ๑,๐๕๔ กัณฑ์ และพระอภิธรรมปิฎก ๑๔ กัณฑ์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้ยั่งยืนมาถึง ๒๕ พุทธศตวรรษ

ในพุทธศักราช ๒๕๑๔ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับนี้เป็นครั้งที่ ๒ เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ ได้เสวยราชสมบัติมาบรรจบครบ ๒๕ ปี เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง โดยพิมพ์ ๒,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่ม เท่ากับจำนวนพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐ ในพุทธศักราช ๒๕๒๑ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้งที่ ๓ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ตามความประสงค์ของคณะสงฆ์และประชาชนที่ต้องการจะสร้าง

และในพุทธศักราช ๒๕๒๕ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้งที่ ถ จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด เนื่องในโอกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี

ในพุทธศักราช ๒๕๒๗ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นพุทธมามกะผู้มีคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอเนกประการ จะมีพระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๐ จึงทรงแจ้งเรื่องนี้ให้มหาเถรสมาคมทราบ และขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อถวายการสังคายนาตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจัดพระราชพิธีสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ตั้งคณะกรรมการปาลิวิโสธกะและกรรมาธิการพระไตรปิฎก ให้ทำการตรวจชำระพระไตรปิฎกที่เป็นภาษามคธฉบับสยามรัฐที่ยังมีตกหล่นคลาดเคลื่อนให้สมบูรณ์บริบูรณ์ และให้ตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับนี้ ณ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ ซึ่งถือว่าเป็นงานระดับชาติและพระศาสนา ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกภาษามคธ ฉบังสังคีติเตปิฎก ๑,๐๐๐ ชุด พระไตรปิฎกแปลฉบับสังคายนา ๓,๐๐๐ ชุด ให้ทันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นสถาบันการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ ปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาไว้ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ ตั้งแต่พุทธ-ศักราช ๒๔๓๒ โดยพระราชทานนามว่า มหาธาตุวิทยาลัย เพื่อให้เป็นที่ศึกษา พระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย และโปรดพระราชทานเปลี่ยนนามใหม่เป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๙ เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติสืบไป

ต่อมา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ และสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระพิมลธรรม ได้ปรารภที่จะตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษามคธ เพื่อจะสนองพระราชประสงค์ของพระองค์ผู้ทรงสถาปนา เพื่อเป็นอนุสรณ์ที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงยั่งยืนมาถึง ๒๕๐๐ ปี และเพื่อให้เป็นคัมภีร์สำหรับศึกษาเล่าเรียนของนิสิตมหาจุฬา ลงกรณราชวิทยาลัยสืบไป จึงได้มีการตรวจชำระสอบทานและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษามคธฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยให้ยกสูตรตั้งข้อ ย่อหน้า ให้ชัดเจนสูตรและหัวข้อธรรมที่ยกขึ้นนั้น ที่ไม่มีในพระไตรปิฎกมาแต่ดั้งเดิมก็ไม่ประกอบวิภัตติเป็นแบบอวิภัตติกนิเทศ

ความเรื่องนี้ได้ทรงทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช-มหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทรา-

บรมราชชนนี แต่ละพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็น ๒๑๐,๐๐๐ บาท เป็นทุนเริ่มแรกในการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ ต่อมาได้มี ผู้เจริญศรัทธาตามเบื้องพระยุคลบาท โดยเสด็จพระราชกุศลพิมพ์พระไตรปิฎก ฉบับนี้จนครบ ๔๕ เล่มบริบูรณ์ และต่อมา นายพร รัตนสุวรรณ ผู้อำนวยการ ศูนย์พัฒนาศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดย ความเห็นชอบของสภามหาวิทยาลัย ได้ประชุมศาสนบัณฑิตตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาและฎีกาภาษามคธ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครบบริบูรณ์แล้ว และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้มีมหกรรมสมโภช พระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕

บัดนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ปรารภที่จะให้มีการแปลพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก เป็นภาษาไทยขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์การแปลเป็นภาษาไทยให้อ่านง่าย เพื่อให้พระภิกษุสามเณร พุทธศาสนิกชน และผู้สนใจทั่วไปเข้าใจเนื้อความในพระไตรปิฎก และเป็นคู่มือในการศึกษาพระไตรปิฎก ภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ที่นิสิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระ บรมราชูปถัมภ์ จะได้ถือเป็นแนวในการอำนวยการ คณะกรรมการแปล คณะกรรมการตรวจสำนวน คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะบรรณาธิการและคณะบรรณกร ประกอบด้วยพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิต ผู้ทรงคุณวุฒิมาดำเนินการแปล ทั้งนี้ได้ถวายไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยกราบทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม ราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธานอุปถัมภ์

อนึ่ง ในการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อมีส่วนร่วมในมหามงคลสมัยพระราชพิธีกาญจนาภิเษก ฉลองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๓๙ และพร้อมกันนี้เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงเจริญ พระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๕ รัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้เห็นความ สำคัญในเรื่องนี้ จึงได้ถวายความอุปถัมภ์โดยจัดงบประมาณแผ่นดินให้ได้ดำเนินการ แปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกมาโดยตลอด นับเป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็น อย่างยิ่ง ที่พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้สำเร็จลงด้วยดี ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่อง ในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปีนั้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ใช้งบประมาณอันเป็นส่วนของมหาวิทยาลัย

ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย อานุภาพแห่งกุศลเจตนาในการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎก จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส

พระราชธิดา พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ขอให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จงประสบความสำเร็จในการบริหารราชการแผ่นดิน ขอสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าจงมีความสุข นิราศทุกข์ นิราศโศก ปราศจากสรรพภัยพิบัติ ใด ๆ จงมีความเกษมสำราญในกาลทุกเมื่อชั่วนิจนิรันดร์ เทอญ.

จิรำ ติฏฺฐตุ โลกสฺมึ สมฺมาสมฺพุทธสาสนำ.
ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลกสิ้นกาลนาน

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

บทนำ

พระวินัยปิฎก คือประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระ วินัยซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินี้ แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขา และอภิสมาจาริกาสิกขา

อาทิพรหมจริยกาสิกขา หมายถึงหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบทบัญญัติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณา เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายและวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง พระสงฆ์สวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์ ส่วน อภิสมาจาริกาสิกขา หมายถึงหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมรรยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงามสำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของ พระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า น่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป

พระวินัยนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้น จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤติเช่นนั้นอีก ดังจะเห็นได้ว่า ในตอนต้นพุทธกาล คือตั้งแต่พรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติ สิกขาบทที่เป็นครุกาบัติไว้แน่นอน (วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๖/๒๒๑) เพราะภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศีลของภิกษุสงฆ์เรียกว่า ปาติโมกขสังวรศีล จัดเป็นจาริตตศีล คือ ระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมา ในระยะที่ยังไม่มีพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์เองทุกกึ่งเดือน (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๙/๑๙๒)

ในพรรษาที่ ๑๒ ขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตรกราบทูลอาราธนาให้ทรงบัญญัติสิกขาบท ดังปรากฏในเวรัญชกัณฑ์ คัมภีร์มหาวิภังค์ พระวินัยปิฎกเล่ม ๑ ว่า “ถึงเวลาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงบัญญัติ

สิกขาบท ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่พระสาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนาน" พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท เพราะในระยะนั้นภิกษุสงฆ์ ส่วนใหญ่ เป็นพระอริยบุคคล ดังที่พระองค์ตรัสตอบพระสารีบุตรว่า "จงรอไปก่อนเถิด สารีบุตร ตถาคตรู้เวลาในเรื่องที่จะบัญญัติสิกขาบทนั้น ศาสดาจะยังไม่บัญญัติ สิกขาบทแก่สาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดเวลาที่ยังไม่เกิดอาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างในสงฆ์ เมื่อเกิดอาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างขึ้นในสงฆ์ ศาสดาจึงจะบัญญัติ สิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวกเพื่อขจัดธรรมเหล่านั้น... สารีบุตร ก็ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีเสนียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมอง บริสุทธิ์ผุดผ่อง ดำรงอยู่ใน สารคุณ แท้จริง ในภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ผู้มีคุณธรรมอย่างต่ำก็ชั้นโสดาบัน"

ต่อมา ในพรรษาที่ ๒๐ (วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๑/๒๑๖) พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติปาราชิก สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยปรารภเหตุการณ์มัวหมองในคณะสงฆ์ อันเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพเมถุนกับอดีตภรรยาที่ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี การ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทครั้งนี้นับเป็นการบัญญัติสิกขาบทที่เป็นครุกาบัติครั้งแรก หลังจากที่ทรงบัญญัติสิกขาบทที่เป็นลหุกาบัติ ๕ กองที่เหลือมาบ้าง (วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๖/๒๒๑)

ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละครั้งมีขั้นตอนดังนี้คือ เมื่อเกิดเรื่องมัวหมองขึ้นภายในคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามผู้ก่อเหตุให้ทูลรับ แล้วทรงชี้โทษแห่งการประพฤติเช่นนั้น และตรัสอานิสงส์แห่งความสำรวมระวังแล้ว จึงทรงบัญญัติห้ามมิให้ทำอย่างนั้นอีกต่อไป ทรงกำหนดโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิดเรียกว่า ปรับอาบัติ

คำว่า อาบัติ แปลว่า การต้อง การล่วงละเมิด คำนี้เป็นชื่อเรียกกิริยาที่ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ และเป็นชื่อเรียกโทษหรือความผิดที่เกิดจากการล่วงละเมิดสิกขาบท เช่น ภิกษุกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก

อาบัติมี ๗ กองคือ ปาราชิก สังฆาทิเสส ถุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต

อาบัติปาราชิกมีโทษหนัก ทำให้ผู้ล่วงละเมิดขาดจากความเป็นภิกษุ อาบัติสังฆาทิเสสมีโทษปานกลาง ผู้ล่วงละเมิดต้องอยู่กรรมคือประพฤติวัตรอย่างหนึ่งจึงจะพ้นจากอาบัตินี้ ส่วนอาบัติ ๕ กองที่เหลือมีโทษเบา ผู้ล่วงละเมิดจะพ้นจากอาบัติเหล่านี้ได้ ต้องปฏิบัติตามพุทธวิธีที่ทรงอนุญาตไว้

บทบัญญัติในพระวินัยแต่ละข้อหรือมาตราเรียกว่า สิกขาบท แปลว่าข้อที่ต้องศึกษา นั่นคือ บทบัญญัติสำหรับภิกษุมี ๒๒๗ สิกขาบท บทบัญญัติสำหรับภิกษุณี มี ๓๑๑ สิกขาบท สิกขาบทเหล่านี้มาในพระปาติโมกข์ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน

บทบัญญัติสำหรับภิกษุ ๒๒๗ สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์แบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้ ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ เสขิยะ ๗๕ อธิกรณสมถะ ๗

สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์นั้นปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดไว้ครบทุกอาบัติ คือระบุอาบัติโดยตรง ๔ กอง ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตตีย์ทั้งที่เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์และสุทธิกปาจิตตีย์ และปาฏิเทสนียะ มีอาบัติที่ไม่ได้ระบุไว้ โดยตรงอีก ๓ กอง ได้แก่ ถุลลัจจัย ทุกกฏ ทุพภาสิต

สิกขาบทที่นัยเนื่องในภิกขุนีวิภังค์ จัดเป็นอาทิพรหมจริยกาสิกขา ส่วนสิกขาบทที่นัยเนื่องในขันธกะ ๒๒ จัดเป็นอภิสมาจาริกาสิกขา (สารตฺถ. (บาลี) ๓/๘๔/๒๘๒, วิสุทธิ (บาลี) ๑/๑๑/๑๒)

อาทิพรหมจริยกาสิกขา อภิสมาจาริกาสิกขา และปริวารรวมเรียกว่าพระวินัย (วิ.อ. (บาลี) ๑/ - / ๑๗, ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๖/๑๙๘)

พระวินัยเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับฝึกหัดอบรมกุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพราะผู้เข้ามาบวชนั้นมาจากต่างตระกูล ต่างชนชั้น ต่างอัธยาศัย ต่างจิตต่างใจ หากไม่มีพระวินัยควบคุมความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่สับสนวุ่นวายไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ถ้าภิกษุทุกรูป ประพฤติตามพระวินัย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่งดงาม นำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ยืนนาน เปรียบเหมือนดอกไม้นานาชนิดถูกร้อยไว้ด้วยด้ายจึงไม่แตกแยกกระจัดกระจาย ทั้งยังคุมกันเข้าเป็นพวงมาลัยที่สวยสดงดงาม ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในเวรัญชกัณฑ์ว่า

“พระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ และพระพุทธเจ้ากัสสปะ ไม่ทรงผ่อนคลายที่จะแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวก สุตตะ เคยยะ...เวทัลละของพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์จึงมีมาก ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แก่สาวก มีการแสดงปาติโมกข์ เมื่อสิ้นพระพุทธเจ้าและสาวกผู้ตรัสรู้ตามแล้ว สาวกชั้นหลัง ๆ ต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติวรรณะได้เข้ามาบวชจากต่างตระกูล เธอเหล่านั้นพาให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่นาน เหมือนดอกไม้นานาพรรณกองอยู่บนแผ่นกระดานเอาด้ายร้อยไว้ ย่อมไม่ถูกลมพัดกระจัดกระจายไป เพราะเหตุไร เพราะเอาด้ายร้อยไว้”

ข้อนี้แสดงว่า การบัญญัติพระวินัยเป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ยืนนาน ดังจะเห็นได้ว่า พระมหากัสสปเถระผู้เป็นประธานสงฆ์ในการจัดทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ได้ตกลงกับพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย ว่า จะสังคายนาพระวินัยก่อน ทั้งนี้เพราะท่านเห็นว่า พระวินัยเป็นอายุของพระ พุทธศาสนา ดังคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัยปิฎกบันทึกว่า “พระวินัยจัด ว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังดำรงอยู่ พระศาสนาก็ชื่อว่ายังดำรงอยู่ ดังนั้น จึงขอสังคายนาพระวินัยก่อน” (วิ.อ. (บาลี) ๑/ - /๑๓)

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา (๑/ - /๑๘,๒๐) อธิบายความหมายของคำว่า วินัยปิฎก ไว้ดังนี้

คำว่า วินัย (วิ + นัย) มี ๓ ความหมาย ได้แก่

๑. วินัย หมายถึงนัยต่าง ๆ (วิวิธ + นัย) เพราะมีปาติโมกข์ ๒ คือ ภิกขุปาติโมกข์และภิกขุนีปาติโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือ ภิกขุวิภังค์และภิกขุนีวิภังค์ มีอาบัติ ๗ กองเป็นต้น

๒. วินัย หมายถึงนัยพิเศษ (วิเสส + นัย) เพราะมีอนุบัญญัติเพิ่มเติมเพื่อทำให้สิกขาบทรัดกุมยิ่งขึ้นหรือผ่อนผันให้เพลาความเข้มงวดลง

๓. วินัย หมายถึงกฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา (วินยนโต เจว กายวาจานํ) เพราะเป็นเครื่องป้องกันความประพฤติที่ไม่เหมาะสมทางกายและทางวาจา

คำว่า ปิฎก มี ๒ ความหมาย ได้แก่

๑. ปิฎก หมายถึงตำราหรือคัมภีร์ เช่น ในข้อความว่า “มา ปิฏกสมฺปทา-เนน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์” อ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗

๒. ปิฎก หมายถึงภาชนะ เช่น ในข้อความว่า “อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย กุทฺทาลปิฏกมาทาย บุรุษถือจอบและตะกร้าเดินมา” สำ.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๕/๑๐๙

เมื่อรวมคำว่า วินัย เข้ากับคำว่า ปิฎก ก็เป็น วินัยปิฎก คำว่า วินัยปิฎก จึงหมายถึงคัมภีร์ที่ประมวลกฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา หรือภาชนะที่รวบรวมกฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา

พระวินัยปิฎกนี้แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ คือ

๑. มหาวิภังค์ หรือ ภิกขุวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบทหรือศีลของภิกษุ ๒๒๗ ข้อที่มาในพระปาติโมกข์

๒. ภิกขุนีวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบทหรือศีลของภิกษุณี ๓๑๑ ข้อที่มาในพระปาติโมกข์

๓. มหาวรรค ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาติโมกข์ตอนต้น ๑๐ ขันธกะ

๔. จุลวรรค ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาติโมกข์ตอนปลาย ๑๒ ขันธกะ

๕. ปริวาร คือคัมภีร์ประกอบหรือคู่มือที่บรรจุคำถามคำตอบสำหรับซ้อมความรู้เรื่องพระวินัยซึ่งเป็นการทบทวนเนื้อหาของ ๔ คัมภีร์ข้างต้น

พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้แบ่งพระวินัยปิฎกออกเป็น ๕ คัมภีร์ ตามวิธีการดังกล่าวนี้

นอกจากนี้ ยังมีวิธีการแบ่งพระวินัยปิฎกอีก ๒ แบบตามที่บันทึกไว้ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ที่พระรัตนปัญญาเถระรจนาที่เชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๘ ดังนี้

แบบที่ ๑ ปรากฏในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะข้อ ๒๒ ว่า “อาปามจุปอาทิกา” ท่านแบ่งพระวินัยปิฎกออกเป็น ๕ คัมภีร์ มีคำย่อหรือหัวใจว่า อา ปา ม จุ ป คือ

๑. อา = อาทิกัมมิกะ
๒. ปา = ปาจิตตีย์
๓. ม = มหาวรรค
๔. จุ = จุลวรรค
๕. ป = ปริวาร

แบบที่ ๒ ปรากฏในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะข้อ ๓๙๘ ว่า “ปาปามจุปิติ ปญฺจวิธ วินยปิฎกำ” พระวินัยปิฎกมี ๕ คัมภีร์ คือ ปา ปา ม จุ ป ท่านแบ่งพระ วินัยปิฎกออกเป็น ๕ คัมภีร์ มีคำย่อหรือหัวใจว่า ปา ปา ม จุ ป คือ

๑. ปา = ปาราชิก
๒. ปา = ปาจิตตีย์
๓. ม = มหาวรรค
๔. จุ = จุลวรรค
๕. ป = ปริวาร

พระไตรปิฎกที่สมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Socicty) พิมพ์ขึ้นในประเทศอังกฤษ แบ่งพระวินัยปิฎกออกเป็น ๓ หมวด คือ

๑. สุตตวิภังค์ รวมมหาวิภังค์และภิกขุนีวิภังค์เข้าด้วยกัน
๒. ขันธกะ รวมมหาวรรคและจุลวรรคเข้าด้วยกัน
๓. ปริวาร ตรงกับคัมภีร์ที่ ๕ ข้างต้น

พระวินัยปิฎกประกอบด้วยเนื้อหาที่บรรจุไว้ในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๘ เล่ม ดังนี้

เล่ม ๑ มหาวิภังค์ ภาค ๑ แบ่งเป็นหมวดเรียกว่ากัณฑ์ มี ๔ กัณฑ์ คือ (๑) เวรัญชกัณฑ์ (๒) ปาราชิกกัณฑ์ (๓) สังฆาทิเสสกัณฑ์ (๔) อนิยตกัณฑ์

เล่ม ๒ มหาวิภังค์ ภาค ๒ ต่อจากภาค ๑ แบ่งเป็น ๔ กัณฑ์กับ ๑ เรื่อง คือ (๕) นิสสัคคิยกัณฑ์ (๖) ปาจิตติยกัณฑ์ (๗) ปาฏิเทสนียกัณฑ์ (๘) เสขิยกัณฑ์ (๙) อธิกรณสมถะ

เล่ม ๓ ภิกขุนีวิภังค์ แบ่งเป็น ๖ กัณฑ์ กับ ๑ เรื่อง คือ (๑) ปาราชิกกัณฑ์ (๒) สังฆาทิเสสกัณฑ์ (๓) นิสสัคคิยกัณฑ์ (๔) ปาจิตติยกัณฑ์ (๕) ปาฏิเทสนียกัณฑ์ (๖) เสขิยกัณฑ์ (๗) อธิกรณสมถะ

เล่ม ๔ มหาวรรค ภาค ๑ แบ่งเป็นตอนใหญ่เรียกว่าขันธกะ มี ๔ ขันธกะ คือ (๑) มหาขันธกะ (๒) อุโปสถขันธกะ (๓) วัสสูปนายิกขันธกะ (๔) ปวารณาขันธกะ

เล่ม ๕ มหาวรรค ภาค ๒ ต่อจากภาค ๑ แบ่งเป็น ๖ ขันธกะ คือ (๕) จัมม ขันธกะ (๖) เภสัชชขันธกะ (๗) กฐินขันธกะ (๘) จีวรขันธกะ (๙) จัมเปยย- ขันธ กะ (๑๐) โกสัมพิกขันธกะ

เล่ม ๖ จุลวรรค ภาค ๑ แบ่งเป็น ๔ ขันธกะ คือ (๑) กัมมขันธกะ (๒) ปาริ วาสิกขันธกะ (๓) สมุจจยขันธกะ (๔) สมถขันธกะ

เล่ม ๗ จุลวรรค ภาค ๒ ต่อจากภาค ๑ แบ่งเป็น ๘ ขันธกะ คือ (๕) ขุททก วัตถุขันธกะ (๖) เสนาสนขันธกะ (๗) สังฆเภทขันธกะ (๘) วัตตัก- ขันธกะ (๙) ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ (๑๐) ภิกขุนีขันธกะ (๑๑) ปัญจสติกขันธกะ (๑๒) สัตตสติก ขันธกะ

เล่ม ๘ ปริวาร เป็นคู่มือถามตอบเกี่ยวกับพระวินัย ประมวลความสำคัญของ พระไตรปิฎกตั้งแต่เล่ม ๑ ถึงเล่ม ๗ มี ๑๙ เรื่อง

พระไตรปิฎกเล่ม ๑ คือ มหาวิภังค์ ภาค ๑ แบ่งเป็น ๔ กัณฑ์ แต่ละกัณฑ์ มี สาระสำคัญดังนี้

๑. เวรัญชกัณฑ์ ว่าด้วยเรื่องที่เวรัญชพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะ ประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระองค์ทรงแสดงธรรมแก่เวรัญชพราหมณ์ ทำให้เขา เลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสกแล้วทูลอาราธนาให้ทรงจำพรรษาอยู่ที่เมืองเวรัญชา ใน พรรษานั้น เมืองเวรัญชาเกิดทุพภิกขภัย พระพุทธเจ้าตรัสเหตุที่ทำให้พระศาสนาดำรง อยู่นานและดำรงอยู่ไม่นาน พระสารีบุตรได้กราบทูลให้ทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อความ ดำรงอยู่นานแห่งพระศาสนา พระพุทธองค์ทรงเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะ บัญญัติ เพราะ ยังไม่มีเรื่องเสียหายเกิดขึ้นในภิกษุสงฆ์ ขณะนั้น พระสงฆ์ที่ติดตามพระพุทธเจ้าล้วน เป็นพระอริยบุคคล คือ อย่างต่ำได้เป็นพระโสดาบัน เมื่อออกพรรษา แล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองเวรัญชา เสด็จข้ามแม่น้ำคงคาที่ท่าปยาคะ (ปัจจุบันอยู่ ในเขตเมืองอัลลาฮาบาด) ไปยังกรุงพาราณสี และเสด็จถึงกรุงเวสาลี

๒. ปาราชิกกัณฑ์ ว่าด้วยปาราชิก ๔ สิกขาบท ซึ่งเป็นครุกาบัติ (อาบัติหนัก) ที่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันที ภิกษุผู้ล่วงละเมิดปาราชิก สิกขาบทนี้ ชื่อว่า ปาราชิก แปลว่า ผู้พ่ายแพ้

ปาราชิก ๔ สิกขาบท ได้แก่

๑. ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการเสพเมถุน ภิกษุเสพเมถุน ต้อง อาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนคนถูกตัด ศีรษะ แม้จะนำศีรษะ มาต่อเข้ากับร่างก็ไม่อาจมีชีวิตได้

๒. ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ภิกษุลักทรัพย์มีราคาตั้งแต่ ๕ มาสก (๑ บาท) ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็น ภิกษุ เปรียบเหมือนใบไม้แก่เหลืองหลุดจากขั้ว ไม่อาจมีความเขียวสดอีกได้

๓. ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการพรากกายมนุษย์ คือ ภิกษุมีเจตนาฆ่ามนุษย์ให้ตาย ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนแผ่นหินหนาที่แตกออกเป็นเสี่ยง ๆ ไม่อาจประสานเข้ากันได้อีก

๔. ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม ภิกษุอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีอยู่ในตน ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนต้นตาลยอดด้วน ไม่อาจงอกขึ้นมา ใหม่ได้

การบัญญัติปาราชิกสิกขาบทข้อแรกนับว่าสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมและหลักการของศาสนาสำคัญครั้งพุทธกาลที่กำหนดให้นักบวชต้องเว้นขาดจากการมีเพศสัมพันธ์ ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ และที่ ๓ อนุโลมตามหลักปฏิบัติของสังคมที่เจริญแล้วทั้งหลาย เพราะแม้แต่ในสังคมคฤหัสถ์ก็มีการห้ามลักทรัพย์และห้ามฆ่ามนุษย์ ส่วนปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ มุ่งป้องกันสังคมจากการถูกหลอกลวงโดยผู้อวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน พระพุทธเจ้าทรงเรียกภิกษุผู้อวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตนว่าเป็นยอดมหาโจรในโลก เพราะบริโภคก้อนข้าวของประชาชนด้วยอาการแห่งขโมย

๓. สังฆาทิเสสกัณฑ์ ว่าด้วยสังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท ซึ่งเป็นครุกาบัติรองจากอาบัติปาราชิก คือเป็นครุกาบัติ แต่ยังเป็นสเตกิจฉา (แก้ไขหรือเยียวยาได้) คำว่า “สังฆาทิเสส” แปลว่า หมวดอาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ หมายความว่า วิธีการจะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ตั้งแต่ต้นไปจนตลอด กล่าวคือ เมื่อภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วต้องอยู่ปริวาสเท่าจำนวนวันที่ปกปิดอาบัติไว้แล้วอยู่มานัต (นับราตรี) อีก ๖ ราตรี ทั้ง ๒ ขั้นตอนนี้ต้องอาศัยสงฆ์เป็นผู้ให้ ต่อจากนั้นจึงประชุมสงฆ์ไม่น้อยกว่า ๒๐ รูป ทำพิธีสวดให้พ้นจากอาบัติสังฆาทิเสส ขั้นตอนสุดท้ายนี้ชื่อว่าอัพภาน มีการสวดญัตติ ๓ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๑ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง เรียกว่าญัตติจตุตถกรรมวาจา เมื่อจบขั้นตอนนี้แล้ว พระภิกษุที่ ล่วงละเมิดสังฆาทิเสสสิกขาบทจึงเป็นผู้บริสุทธิ์จากอาบัติ

สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท ได้แก่

๑. สุกกวิสัฏฐิสิกขาบท ว่าด้วยการจงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ภิกษุจงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๒. กายสังสัคคสิกขาบท ว่าด้วยการถูกต้องกายกับหญิง ภิกษุมีความกำหนัด จับต้องกายหญิง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๓. ทุฏฐุลลวาจาสิกขาบท ว่าด้วยการพูดเกี้ยวหญิง ภิกษุมีความ กำหนัดพูดเกี้ยวหญิง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๔. อัตตกามปาริจริยสิกขาบท ว่าด้วยการให้บำเรอความใคร่ของตน ภิกษุพูดล่อหญิงให้บำเรอความใคร่ของตน ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๕. สัญจริตตสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามภิกษุชักสื่อ ภิกษุพูดชักสื่อให้ชายหญิงเป็นสามีภรรยากัน หรือเป็นชู้รัก โดยที่สุดแม้พูดชักสื่อให้เขาอยู่ร่วมกันชั่วคราว ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๖. กุฏิการสิกขาบท ว่าด้วยการก่อสร้างกุฏี ภิกษุสร้างกุฏีเป็นของส่วนตัวมีขนาดใหญ่เกินประมาณ คือยาวเกิน ๑๒ คืบ กว้างเกิน ๗ คืบพระสุคต ในที่สาธารณะ โดยไม่ให้สงฆ์กำหนดที่ให้ ต้องอาบัติ สังฆาทิเสส

๗. วิหารการสิกขาบท ว่าด้วยการสร้างวิหาร ภิกษุสร้างวิหารขนาดใหญ่เป็นของส่วนตัวในที่ของทายกโดยไม่ให้สงฆ์กำหนดที่ให้ก่อน ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๘. ปฐมทุฏฐุโทสสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุขัดเคืองมีโทสะข้อที่ ๑ ภิกษุกล่าวหาภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกโดยไม่มีมูลความจริง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๙. ทุติยทุฏฐุโทสสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุขัดเคืองมีโทสะข้อที่ ๒ ภิกษุพยายามแสร้งหาเรื่องกล่าวหาภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกโดยไม่มีมูลความจริง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๐. สังฆเภทสิกขาบท ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน ภิกษุทำสงฆ์ให้แตกแยกกัน ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมนุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมนุภาสน์ก่อนจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยันประพฤติอยู่อย่างนั้น จนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๑. สังฆเภทานุวัตตกสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุประพฤติตามและกล่าวสนับสนุนภิกษุผู้ทำสงฆ์ให้แตกกัน ภิกษุเป็นพรรคพวกสนับสนุนภิกษุที่ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมนุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมนุภาสน์ก่อนจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยันประพฤติอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๒. ทุพพจสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุเป็นคนว่ายาก ภิกษุประพฤติตนเป็น คนว่ายากสอนยาก ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมนุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมนุภาสน์ก่อนจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยันประพฤติ อยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๓. กุลทูสกสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล ภิกษุประทุษร้ายตระกูลคือประจบคฤหัสถ์ สงฆ์ขับไล่ออกจากวัด กลับติเตียนสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมนุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมนุภาสน์ก่อนจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยันประพฤติอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมนุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบทนี้ แบ่งไว้เป็น ๒ หมวด คือ

๑. ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๑ ถึงสิกขาบทที่ ๙ เรียกว่า ปฐมาปัตติกา คือ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติทันทีที่ทำความผิดล่วงละเมิดสิกขาบทเหล่านี้

๒. ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๑๐ ถึงสิกขาบทที่ ๑๓ เรียกว่า ยาวตติยกา คือ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดยังไม่ต้องอาบัติ ต่อเมื่อสงฆ์สวดสมนุภาสน์ประกาศตักเตือนห้ามประพฤติเช่นนั้นจบครั้งที่ ๓ ภิกษุผู้ทำความผิด นั้นจึงต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๔. อนิยตกัณฑ์ ว่าด้วยอนิยต ๒ สิกขาบท คำว่า อนิยต แปลว่า ไม่แน่นอน กล่าวคือในอนิยตสิกขาบทที่ ๑ ภิกษุผู้ถูกกล่าวหาไม่แน่ว่าจะถูกปรับอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ในอนิยตสิกขาบทที่ ๒ ภิกษุผู้ถูกกล่าวหาไม่แน่ว่าจะถูกปรับอาบัติสังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ที่ยังไม่กำหนดแน่นอนเพราะเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาปรับอาบัติตามเงื่อนไข กรณีที่จะสามารถหยิบยกขึ้นมาเพื่อปรับอาบัติพระภิกษุผู้ทำผิดมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑. ภิกษุนั่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง เป็นสถานที่กำบังพอที่จะเสพเมถุนกันได้ ถ้ามีอุบาสิกาผู้บรรลุธรรมตั้งแต่ขั้นโสดาบันขึ้นไป (วิ.อ. ๒/๔๔๔-๕/๑๓๕) เห็นพฤติกรรมของภิกษุนั้นกล่าวหาเธอด้วยอาบัติ อย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้ คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ และภิกษุนั้นก็ยอมรับว่าเธอได้นั่งอยู่ในที่ลับกับหญิงสองต่อสองจริง เธอควรถูกปรับโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๓ อย่าง นั้น หรือพึงปรับอาบัติตามที่อุบาสิกาผู้เชื่อถือได้นั้นกล่าวหา

๒. ภิกษุนั่งในที่ลับหูกับหญิงสองต่อสอง แต่สถานที่นั้นไม่ใช่ที่กำบัง ไม่พอ ที่จะเสพเมถุนกันได้ แต่เป็นสถานที่เอื้ออำนวยพอที่จะพูดเกี้ยวหญิงด้วยวาจาชั่วหยาบได้ ถ้ามีอุบาสิกาผู้บรรลุธรรมตั้งแต่ขั้นโสดาบัน ขึ้นไป (วิ.อ. ๒/๔๔๔-๕/๑๓๕) เห็นพฤติกรรมของภิกษุนั้นกล่าวหาเธอด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้ คือ สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ และภิกษุนั้นก็ยอมรับว่าเธอได้นั่งอยู่ในที่ลับหูกับหญิงสองต่อสองจริง เธอควรถูกปรับโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๒ อย่างนั้น หรือพึงปรับอาบัติตามที่อุบาสิกาผู้เชื่อถือได้นั้นกล่าวหา

อนิยตสิกขาบทนี้เน้นหนักไปในวิธีตัดสินอาบัติที่ยังไม่แน่ ระหว่างปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ซึ่งพระวินัยธรจะต้องวินิจฉัย อนิยตไม่ใช่ชื่ออาบัติพิเศษนอกเหนือจากอาบัติทั้งสามนั้น ทั้งไม่ใช่สิกขาบทที่ห้ามภิกษุนั่งในที่ลับตาหรือที่ ลับหูกับหญิงสองต่อสอง สิกขาบทที่ห้ามการกระทำดังกล่าวคือสิกขาบทที่ ๔ และ สิกขาบทที่ ๕ แห่งอเจลกวรรค ในปาจิตติยกัณฑ์

ลำดับเนื้อหาของแต่ละสิกขาบทของปาราชิก สังฆาทิเสสและอนิยต ดังกล่าวมาดำเนินไปในลักษณะเดียวกัน ดังนี้

๑. ต้นบัญญัติ เล่าเรื่องภิกษุผู้เป็นอาทิกัมมิกะ คือผู้ประพฤติเสียหายในกรณี นั้น ๆ เป็นรายแรกที่พระพุทธเจ้าอ้างถึงเพื่อบัญญัติสิกขาบท เช่น การที่พระธนิ

ยะนำไม้จากป่าของหลวงไปใช้สร้างกุฎีเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ห้าม มิให้ภิกษุลักทรัพย์

๒. พระบัญญัติ คือสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามมิให้ภิกษุล่วงละเมิด มีบทกำหนดโทษหรือปรับอาบัติผู้ล่วงละเมิด ถ้าเป็นการบัญญัติสิกขาบท ในครั้งแรกเรียกว่า มูลบัญญัติ เช่น มูลบัญญัติของปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่า “ก็ ภิกษุ ใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศัสตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น แม้ ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้” ถ้ามีการบัญญัติเพิ่มเติมข้อความให้กับสิกขาบทนั้นเพื่อความรอบคอบรัดกุม สิกขาบทที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมนี้เรียกว่า อนุบัญญัติ เช่น อนุบัญญัติของปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่า “อนึ่ง ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์ จากชีวิตหรือแสวงหาศัสตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น กล่าวพรรณนาคุณความตายหรือชักชวนเพื่อให้ตายว่า “ท่านผู้เจริญจะมีชีวิตอย่างลำบากยากเข็ญนี้ไปทำไม ท่าน ตายเสียดีกว่า” ดังนี้ เธอมีจิตใจอย่างนี้ มีดำริในใจอย่างนี้ กล่าวพรรณนาคุณความ ตายหรือชักชวนเพื่อความตายโดยประการต่าง ๆ แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”

คำว่า สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ หมายถึงพระบัญญัติและพระอนุบัญญัตินี่เอง พระสงฆ์ได้นำพระบัญญัติ ๒๒๗ สิกขาบทไปสวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน เรียกกันว่าสวดปาติโมกข์

๓. สิกขาบทวิภังค์และบทภาชนีย์ คำว่าสิกขาบทวิภังค์ หมายถึงการจำแนกความสิกขาบท เป็นการอธิบายความหมายของศัพท์ หรือข้อความในพระบัญญัติ เช่น ในสิกขาบทวิภังค์แห่งปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ท่านอธิบายความหมายของคำว่า “ภิกษุ” โดยยกความหมายของคำว่า ภิกษุ ซึ่งมีอยู่ ๑๒ นัย คือ (๑) ผู้ขอ (๒) ผู้อาศัยการเที่ยวขอ (๓) ผู้ใช้ผืนผ้าที่ถูกทำให้เสียราคา (๔) ผู้ที่ถูกตั้งชื่ออย่างนั้น (๕) ผู้ปฏิญญาตนอย่างนั้น (๖) ผู้ที่พระพุทธเจ้าบวชให้ (๗) ผู้บวชด้วยวิธีรับ ไตรสรณะ (๘) ผู้เจริญ (๙) ผู้มีแก่นสาร (๑๐) ผู้ยังต้องศึกษา (๑๑) ผู้ไม่ต้อง ศึกษา (๑๒) ผู้ที่สงฆ์บวชให้ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา แล้วชี้เฉพาะความหมายที่ประสงค์ว่าคำว่า “ภิกษุ” ในสิกขาบทนี้ หมายถึงผู้ที่สงฆ์อุปสมบทให้ด้วยญัตติจตุตถ กรรมวาจา การอธิบายลักษณะนี้เรียกว่า อัตถุทธาร คือ การยกเนื้อความทั่วไป ที่มีอยู่ขึ้นแสดงทั้งหมดแล้วระบุเฉพาะเนื้อความเดียวที่ประสงค์เอาในบริบทนั้นเท่านั้น ดังที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ปรมัตถมัญชูสาวิสุทธิมัคคมหาฎีกา (๒/๕๓๔/๒๑๖) และ คัมภีร์วิภังคมูลฎีกา (๒/๑๘๙/๖๐) ว่า “สมฺภวนฺตานำ อตฺถานำ อุทฺธรณำ, สมฺภวนฺเต วา อตฺเถ วตฺวา อธิปฺเปตสฺส อตฺถสฺส อุทฺธรณำ นิทฺธารณำ อตฺถุทฺธาโร การยกเนื้อความ ที่มีอยู่ขึ้นแสดง หรือการกล่าวเนื้อความที่มีอยู่แล้วยกเนื้อความที่ประสงค์ขึ้นแสดง ชื่อว่า อัตถุทธาร”

คำว่า บทภาชนีย์ แปลว่า การจำแนกแยกแยะความหมายของบท เป็นการนำเอาบทหรือคำในสิกขาบทวิภังค์มาขยายความเพิ่มเติมอีก เช่นในปาราชิกสิกขาบท

ที่ ๒ สิกขาบทวิภังค์ได้นิยามคำว่า “ทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้” ไว้แล้ว บทภาชนีย์ก็ขยายความเพิ่มเติมอีกว่า “ทรัพย์ที่อยู่ในแผ่นดิน ทรัพย์ที่อยู่บนบก ทรัพย์ที่อยู่ใน อากาศ ทรัพย์ที่อยู่ในที่แจ้ง ทรัพย์ที่อยู่ในน้ำ ทรัพย์ที่อยู่ในเรือ ทรัพย์ที่อยู่ใน ยาน ทรัพย์ที่นำติดตัวไปได้ ทรัพย์ที่อยู่ในสวน ทรัพย์ที่อยู่ในอาวาส ทรัพย์ที่อยู่ ในนา ทรัพย์ที่อยู่ในพื้นที่ ทรัพย์ที่อยู่ในหมู่บ้าน ทรัพย์ที่อยู่ในป่า เป็นต้น” จากนั้น ก็อธิบายตัวสิกขาบทอย่างละเอียดทุกคำพร้อมยกตัวอย่างประกอบ

สันนิษฐานว่า คำอธิบายตัวสิกขาบทดังที่ปรากฏในสิกขาบทวิภังค์และบท ภาชนีย์นั้น พระผู้มีพระภาคได้ประทานวินิจฉัยไว้บ้าง พระอุบาลีเถระอธิบายไว้บ้าง สมกับที่พระธรรมปาลเถระแห่งอินเดียใต้ ผู้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ กล่าวไว้ในคัมภีร์ธัมมสังคณีอนุฎีกา (๑/๑๓/๑๓) ว่า “ปฐมสงฺคีติยํ ยา อฏฺฐกถา สงฺคีตาติวจเนน สา ภควโต ธรมานกาเลปิ อฏฐกถา สวิชฺชติ อรรถกถาที่พระสังคีติกาจารย์ร้อยกรองไว้เมื่อคราวปฐมสังคายนานั้น เป็นอรรถกถาที่มีอยู่ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่”

๔. อนาปัตติวาร ว่าด้วยข้อยกเว้นสำหรับภิกษุผู้ล่วงละเมิดสิกขาบท โดยไม่ต้องอาบัติ เช่น ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ มีข้อยกเว้นไม่ปรับอาบัติปาราชิกแก่ ภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม ในกรณีต่อไปนี้คือ (๑) ภิกษุไม่รู้สึกตัว (๒) ภิกษุไม่ยินดี (๓) ภิกษุวิกลจริต (๔) ภิกษุมีจิตฟุ้งซ่าน (๕) ภิกษุผู้กระสับกระส่ายเพราะเวทนา (๖) ภิกษุต้นบัญญัติ

๕. วินีตวัตถุ ว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ ของภิกษุผู้กระทำการบางอย่างอันอยู่ในขอบข่ายของสิกขาบทนั้น ๆ ส่วนมากพระพุทธเจ้าทรงไต่สวนเองแล้วทรงวินิจฉัยชี้ขาดว่าต้องอาบัติใดหรือไม่ เช่น ในปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ มีเรื่องที่ทรงวินิจฉัยชี้ขาดรวม ๗๙ เรื่อง

สรุปว่า พระวินัยปิฎกเล่ม ๑ คือ มหาวิภังค์ภาค ๑ นี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นมาของการบัญญัติสิกขาบท ว่าด้วยรายละเอียดของการบัญญัติปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท และอนิยต ๒ สิกขาบท รวมเป็น ๑๙ สิกขาบท